

ALEKSANDRA

Lisa Weeda

ALEKSANDRA

Roman

2021

DE BEZIGE BIJ

AMSTERDAM

Voor het schrijven van dit werk ontving de auteur een
C.C.S. Cronestipendium van de gemeente Utrecht.
Deze uitgave kwam tot stand door bemiddeling van
Wintertuin Literary Agency.

Dit is fictie. Elke gelijkenis met bestaande personen of
gebeurtenissen berust op toeval.

Copyright © 2021 Lisa Weeda

Omslagontwerp Moker Ontwerp

Foto auteur Geert Snoeijer

Vormgeving binnenwerk Aard Bakker

Kaart Gerrit van Omme, G-O graphics

Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 031 3081 1

NUR 301

debezigebij.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Noot voor de lezer

Sasja is de roepnaam voor Aleksandra – eigenlijk moet de vrouwelijke afkorting Sjoera zijn, maar omdat Aleksandra in Nederland gekscherend Sjoera-hoer-a werd genoemd, veranderde zij het in Sasja. Sasja is normaliter de roepnaam voor Aleksandr.

Nastja is de roepnaam voor Anastasiia.

Kolja geldt als roepnaam voor Nikolaj. In deze roman komen drie Nikolajs voorbij. De oudste heet consequent Nikolaj en de jongste consequent Kolja.

Een volle Oekraïense naam bestaat normaliter uit een voornaam, vadersnaam en achternaam. De vadersnaam en achternaam worden verbogen naar geslacht. Zo is de achternaam van mijn overgrootvader Temnikov en die van mijn grootmoeder Temnikova.

De stad Loegansk heette van 1935-1958 en 1970-1990 Vorosjylovhrad.

**Zie voor de stamboom pagina 348-349 en
voor de kaart pagina 351**

Voor mijn oma Aleksandra

‘And these are the trenches?’

‘Yeah, these are the trenches. The final trenches of Europe.’

Reizen Waes, S4E8 ‘Oekraïne (2/2)’

Ik durf te zeggen dat we onze kans van de jaren negentig hebben gemist. Bij de keus tussen een sterk land en een waardig land, waar het goed leven is, werd gekozen voor het sterke. Het is weer de tijd van de kracht. Russen vechten tegen Oekraïners. Tegen hun broeders. Mijn vader was Wit-Rus, mijn moeder Oekraïens. Zo is het bij velen. [...] Een tijd van hoop is vervangen door een tijd van vrees. De tijd loopt achterwaarts.

Svetlana Alexijevitsj
dankrede Nobelprijs voor de Literatuur 2015

(vert. Jan Robert Braat)

Grensovergang Oekraïne – Volksrepubliek Loegansk

AUGUSTUS 2018

Zelfs als ik Aleksandra's naam, haar vadersnaam Nikolajevna en haar achternaam Temnikova noem, mag ik niet langs het checkpoint. Ik neem mijn paspoort terug aan en wijs naar de brug richting Loegansk.

‘Toen ze werd weggehaald heette deze stad nog Vorosjylovhrad,’ zeg ik.

De Oekraïense soldaat, die iedereen voor mij heeft doorgelaten, schuift zijn geweer van zijn buik naar zijn rug en slaat zijn armen over elkaar. De brug hangt als een in tweeën gespleten boom in de rivier, die de gesepareerde republiek scheidt van de Oekraïense grond waar ik op sta. De houten constructie, die al bijna vier jaar door moet gaan voor opgang naar het ingestorte wegdek, ziet er zelfs vanaf hier krakkemikkig uit.

‘Overall liggen mijnen, er wordt om de haverklap geschoten, ’s nachts zijn er bombardementen,’ broemt de soldaat.

‘Dat zeiden ze al.’

‘Wie, ze?’

‘Mijn oma. Haar zus Nina die hier woont, ken je haar? Mijn oudtante en haar zoon in Odessa. Ze zeiden: je bent gek.’

De soldaat schudt nog eens zijn hoofd.

‘Dus je omaatje, die jou hopelijk liefheeft, stuurt je naar een oorlogsgebied. Is ze mesjogge?’

‘Het moet,’ zeg ik, ‘ze heeft het me gevraagd.’

‘Er moet wel meer nu. Je kunt wel papieren hebben, maar je bent alleen. Regel een fixer, iemand die met je meegaat.’

‘Mijn achternichten wonen in Loegansk,’ ga ik door, ‘hier, hun telefoonnummers.’

Ik duw mijn telefoon onder zijn neus en scrol tot de namen Ira en Joelja voorbijkomen. Hij drukt zijn over elkaar geslagen armen nog strakker tegen zijn borst, waardoor het blauw-gele embleem op zijn mouw een beetje kreukelt.

‘Meisje, het spijt me.’

Met een zo ernstig mogelijk gezicht trek ik een langwerpige linnen doek uit mijn tas. Ik laat hem aan de soldaat zien.

‘Deze doek is bijna een eeuw oud. Hij heeft duizenden kilometers afgelegd. Je mag dit ding geen laatste reis naar huis ontzeggen.’

Op de witte doek zijn zwarte en rode lijnen geborduurd. De randen zijn versierd met bloemenpatronen in de kleuren blauw, rood en zwart. Ik prik mijn wijsvinger erin. ‘Zie je deze lijn, die waar de naam Kolja boven staat,

de lijn die stopt in 2015? Mijn mesjogge oma vroeg me deze doek naar zijn graf te brengen om de tijd te dichten. Anders is hij verloren.'

De soldaat kijkt hoe ik de doek weer opvouw. Traag, eerst over de helft en dan nog een keer over de helft, tot ik een klein vierkant stuk stof vasthoud. Voorzichtig stop ik het in mijn tas. Ik probeer het zo dramatisch mogelijk te doen, langzaam, alsof dit het allerbelangrijkste object ter wereld is.

'Geef me gewoon dit laatste stukje. Een paar dagen, dan ben ik weer weg.'

Ik rommel nog eens in mijn tas en haal de oude foto van Aleksandra tevoorschijn, mijn troef, het laatste wat ik bij me heb om hem over te halen. Ik houd de foto voor zijn gezicht, duw hem bijna tegen zijn neus, zodat hij er wel naar moet kijken. Aleksandra kijkt hem recht aan. Links en rechts van haar zitten Njoesja en Doesja, haar nichtjes, die net als zij mee werden genomen in de oorlog.

'Godallemachtig,' zegt de soldaat zacht en slaat zijn ogen naar de hemel.

'Alle andere foto's uit haar jeugd zijn verbrand,' zeg ik. 'Ik heb rondgevraagd, mijn moeder heeft rondgevraagd, niemand in de familie heeft nog iets. Alles is verdwenen. In de fik gestoken. Door de Duitsers.'

Hij pakt de foto en houdt 'm naast mijn gezicht, knijpt één oog dicht, kijkt naar mij en dan weer naar de foto. Ik trek dezelfde strakke mond als Aleksandra en knijp mijn ogen een beetje dicht. Had ik van mijn piekerige haar een vlecht moeten maken en die op traditionele wijze om mijn

hoofd moeten leggen als een kroon?

‘Jullie lijken op elkaar. Alleen dat haar...’

‘Flauw, zo flauw,’ mompel ik.

Ik gris de foto uit zijn hand en stop hem met een felle beweging in mijn tas. Dit is het toppunt van mijn dramatische kunnen. Had ik maar meer felheid in me, de felheid van mijn Oekraïense tantetjes, die eindeloos tegen iemand aan blaffen zonder adem te halen.

‘Laat me binnen,’ probeer ik te snauwen.

De oude vrouw achter me begint nadrukkelijk te zuchten. Ze zet haar plastic tassen met een theatrale kreun op de grond en vraagt hoelang mijn toneelstuk nog gaat duren. Als ze praat blinken haar gouden hoektanden in het zonlicht.

‘Het is nu voorbij,’ zegt de soldaat, en wuift me weg. ‘Ga uit de rij. Voorbij die Oekraïense vlag, daar, na de brug, ben je met deze papiertjes, die doek en die zielige foto niet veilig.’

‘Ik heb iets beloofd,’ ga ik tegen hem in, ‘laat me er gewoon door, dan ben je van me af.’

‘Nee. Er willen meer mensen langs, mensen die echt naar huis moeten. Die hier wonen,’ zegt hij hard. De vrouw knikt chagrijnig met hem mee.

‘Mensen zoals ik,’ bijt ze, ‘dit is geen plek voor jou. Kom terug als de oorlog voorbij is. Je dooie neef gaat heus nergens naartoe, geloof mij maar. Hop, ga opzij, ik moet een pokkeneind lopen naar huis en dan ook nog koken.’

‘Kan ik niet met u mee,’ dram ik door, ‘zodra we Loe-

gansk bereiken ga ik mijn eigen weg, als ik mijn familie gebeld heb.’

‘En als ze niet opnemen? Blijf je dan bij mij? Ik ga in de avond naar mijn kelder, nog steeds, na vier jaar. Kom je dan naast me in mijn eenpersoonsbedje liggen? Moet ik je verhalen vertellen over betere tijden tot je in slaap valt?’

‘Papieren, mevrouw,’ zegt de soldaat en steekt zijn arm uit.

‘Ja, ja.’

De vrouw sist naar me en tilt haar tassen op een lange tafel. Uit haar beha trekt ze een Oekraïens paspoort en een paspoort van de Volksrepubliek Loegansk. De soldaat kijkt naar haar gezicht en naar de foto’s. Dan opent hij een voor een haar tassen. Hij is niet veel ouder dan ik, zie ik nu. Zijn handen bewegen door de spullen, weckpotten met augurken, pakken melk, bebloemde onderbroeken, in knisperend plastic verpakte panty’s, een broccoli, een artisjok, blikken bonen, knakworsten, smalle blikjes met sardientjes, geel-blauw gestreepte plastic bekers, een zwart brood, plastic borden met felroze bloemen erop.

‘Waarom was u in Oekraïne?’

‘Pensioen. Groente. Brood, panty’s. Een paar nieuwe onderbroeken.’

‘Wat komt u hier doen?’

‘Man, man, man, je zou me inmiddels moeten herkennen. Je zou me over die gammele brug naar huis moeten dragen. Ja! In die grote armen van je, waar je de hele dag deze lichte paspoortjes mee vasthoudt.’

‘Mevrouw –’

‘Ik ben het zat. Zo zat. Ben jij het niet zat? Dit circus, dit theaterspel.’

‘Mevrouw, alstublieft, nu staat u zelf de rij op te houden. Wij doen meer dan paspoorten controleren, dat weet u ook.’

‘Ja, aan dié kant!’

Ze wijst achter zich, naar Oekraïne, en lacht schamper: ‘Wat een mop. Iedereen loopt hier altijd maar grenswachtertje te spelen. Er is geen bal veranderd in al die tijd dat ik hier leef.’

‘Neem me nou mee,’ onderbreek ik haar gekakel, ‘mijn oma is hier opgegroeid, ze is geboren in een dorpje aan de grens met Rusland, misschien kent u het wel.’

Weer pak ik mijn telefoon, nu om haar de kaart te laten zien.

‘O!’ tettert de vrouw. ‘Je grootmoeder is hier in de buurt geboren! Nou, dat verandert de zaak natuurlijk.’ Als ze praat blinken haar gouden hoektanden in het zonlicht. Ze stopt haar paspoorten terug en trekt de tassen met een ruk van de tafel.

‘Deze vervloekte geboortegrond van je omaatje is geen plek om te bezoeken, het is te gevaarlijk. *Do swidaniya!*’

Ze duwt haar tassen demonstratief tegen mijn buik, waardoor ik een stap achteruit moet doen, wurmt zich langs me en wandelt zo statig als ze kan op haar lichtblauwe plastic glitterhakjes langs de grenspost. Nors groet ze de vijf soldaten die in alle paraatheid over de weg heen en weer lopen. In hoog tempo schrijdt ze over de hete as-

faltweg, waar de hitte vanaf damppt. Door haar gebloemde jurk verandert ze langzaam in een felgekleurd blobje dat richting de houten opgang zweeft. Ik pak mijn rugtas op en draai me om.

‘Dan niet hè,’ zeg ik, hard genoeg, zodat de soldaat het hoort.

‘Ja ja, ga nou maar,’ broemt hij.

Ik draai me om en loop terug naar Oekraïne. Overal langs de weg is het land goud. Het graan beweegt met de wind mee. Aan de horizon roken fabrieken, hun witte sliertige rookwolken verdelen de helderblauwe lucht in stukken. Ergens in de verte klinkt een schot. Dan nog twee, dan vier, steeds sneller achter elkaar. Het schieten komt van twee kanten, oost en west. Ik schrik van het geluid en kijk naar de rij mensen voor het checkpoint om te zien of zij ook schrikken. Oudjes, mannen en vrouwen met de leeftijd van mijn ouders, een handvol jonge mensen – niemand kijkt ervan op. Ze scrollen rustig op hun telefoons en verplaatsen hun gewicht van hun ene naar hun andere been. De echo van de knallen vervliegt boven de velden. Terwijl ik het verdwijnende geluid volg, stopt er een blikkerige auto achter de rij wachtenden. Het is een oud model Zaporozjets, hoekig en bij elkaar geraapt: alleen het linkerachterportier is rood in plaats van wit. Een man stapt uit, kijkt even op zijn zilveren horloge en dan naar de rij onder het spaanplaat afdak. Hij knikt tevreden en buigt kort door het open autoraam om nog iets te zeggen tegen de bestuurder. Dan loopt hij het graanveld in. De auto rijdt na een paar keer onhandig voor- en

achteruitsteken terug over de stoffige weg.

‘Ho, wacht even.’

De soldaat duwt een meisje haar paspoort in haar handen. Hij loopt naar het einde van de rij om te zien wat er in het veld gebeurt. Iedereen valt stil, mensen laten hun telefoon zakken. Ze draaien zich om naar de man in het veld. Ze volgen zijn lichaam, dat eerst tot zijn heupen, dan tot zijn schouders en ten slotte tot aan zijn kruin in het graan verdwijnt.

‘Loopt daar nou iemand,’ blaft hij tegen een slungelige jongen, die schichtig in elkaar duikt.

‘Hij ging plassen, denk ik.’

‘Verdomme, de idioot,’ vloekt de soldaat.

Hij beent naar de rand van het veld, waar een smalle gang is ontstaan. Als hij één stap op de aarde voor hem wil zetten, blèrt er een ringtone in het veld: ‘Waarom verlaat je me nou,’ klinkt een wulpse stem. Het drukt alle geluiden in de omgeving weg. Iedereen in de rij staat stil, kijkt.

‘Hallo?’ klinkt er vanuit het graan.

Het graan beweegt niet meer, het stof gaat liggen. De zwarte aarde houdt zich koest, wacht op wat er komen gaat.

‘Ja, ja natuurlijk, logisch,’ gaat de man verder.

Zijn kruin beweegt even. Ik zie een vrouw van het veld wegdraaien en haar ogen dichtdoen, alsof ze wacht op iets. Er klinkt een vreemd zuigend geluid. Iets klapt. Een enorme knal drukt mijn trommelvliezen dicht. Zwarte aarde en halmen graan vliegen door de lucht. De

kruin van de man verdwijnt in een tiende van een seconde in een wolk van rook. De mensen in de rij buigen tegelijk naar beneden. Door de piep in mijn oren ben ik mijn oriëntatie kwijt. Ik zie het wuivende graan en de soldaten. Met hun machinegeweren in de aanslag rennen ze naar het stuk berm voor de plek van de ontploffing. Ze praten hard en in korte zinnen.

‘Is ie dood?’

‘Morsdood.’

‘Onhandig op dit uur van de dag.’

‘Volslagen idioot weer, mannen, volslagen idioot.’

Ze schuiven dichterbij elkaar toe op de stoffige weg om op fluisterton verder te overleggen.

‘Blijven staan,’ roepen ze richting de rij, ‘iedereen! Niemand beweegt tot we deze plek veilig hebben verklaard.’

In een korte colonne lopen ze het veld in, hun geweren in de aanslag. Eén soldaat blijft aan de rand van het veld staan om het checkpoint in de gaten te houden. Een oude man begint zacht te huilen. Anderen kijken op hun horloges en telefoons, schudden geërgerd hun hoofd.

‘Is het nou een keer afgelopen, wat een debielen,’ mompelt een jongen in een Loegansk-voetbalshirt. Hij slaat zijn getatoeëerde armen over elkaar en kijkt naar het veld, waar de helmen van de soldaten overheen zweven. Een van de soldaten roept dat er een ambulance moet komen, waarop een ander zegt dat een ambulance helemaal geen zin heeft en ze beter de ledematen van de man bij elkaar kunnen rapen en de plaatselijke politie kunnen bellen. Ik

kijk naar de brug in de verte en dan weer naar het meisje vooraan, dat inmiddels aan het bellen is. Haar parelmoeren Swarovski-hoesje schittert in de zon.

‘Ja, ja, ik ben later,’ zegt ze met een diepe zucht, ‘je raadt het al. Staat ook gewoon zo’n bordje aan de rand van het veld hè, maar opletten, ho maar.’

Iedereen om mij heen staat onderhand te bellen. Ik draai me om. Ik ben gek, denk ik, dan zet ik het op een lopen. Ik ren voorbij het lege checkpointhok en slalom om de betonnen roadblocks richting de houten opgang van de brug.

‘Niet doen, meisje,’ roept een oude man me na, ‘je oma zou zich schamen voor hoe haar land er nu uitziet!’

Al rennend steek ik mijn arm in de lucht en maak een wegwerpgebaar. Ik kan niet stoppen met rennen, niet nu. Wat gebeurt er als ik stil ga staan? Wat mogen soldaten eigenlijk doen bij een illegale oversteek? Terwijl de geboortegrond van mijn oma dichterbij komt, denk ik aan de middag dat mijn moeder me huilend opbelde en maar één zin zei: ‘Ze hebben hem gevonden, Kolja.’ En aan Aleksandra, die de doek voor me opvouwde en zei dat Kolja de doek het hardst nodig had van ons allemaal, en me daarna opdroeg een kogelvrij vest te kopen voor onder mijn T-shirts – iets wat ik niet deed en daar heb ik spijt van nu ik een van de soldaten achter me hoor roepen dat ik onmiddellijk terug moet komen.

‘Niemand komt je dode lichaam halen als het misgaat,’ schreeuwt hij.

Ik ren de oude vrouw in de bloemenjurk voorbij, de

gammele houten opgang op. Even zie ik mijn oma verdrietig haar hoofd schudden aan de eettafel in haar aanleunwoning en vergeet ik naar het kapotgescheurde wegdek van de brug te kijken. De afgrond links van me trekt me bijna de Donets in, de rivier waar zij altijd over praat, waar ze in zwom als kind, waar mijn moeder in zwom toen ze voor het eerst hier was, de rivier die ik nu voor het eerst zie en waarvan ik denk: als ik val, dan ben ik er geweest. Ik beweeg naar rechts, pak de reling vast en zet dan nog harder af tegen het gebarsten asfalt. Aan het einde begin ik een onhandige afdaling op de trap die al net zo provisorisch in elkaar zit. De trap is niet veel meer dan een stel schuine houten platen, waarop latjes zijn gemonteerd om niet in één roetsj naar beneden te glijden.

‘Wat een haast!’ roept een man, die me tegemoet loopt. Hij trekt een boodschappentrolley met versleten wieltjes achter zich aan. Na elk latje waar hij de trolley met een ruk overheen trekt, pauzeert hij even. Onder de oksels van zijn hawaïshirt zitten ronde zweetplekken, zijn haren zijn netjes opzij gekamd en hij ruikt naar zoete eau de cologne. De geur prikt in mijn neus.

‘Meneer,’ vraag ik, terwijl ik ook stilhoud en met mijn handen op mijn knieën steun om even op adem te komen, ‘de oude begraafplaats, weet u die?’

‘Die aan de Schidnyi-laan?’

Ik knik.

‘Rechtdoor en rechtdoor en dan ergens rechts. Het is lang lopen, hoor, vergis je niet. En als je straks onder aan de brug bent: niet meer rennen, dat valt op.’

Ik bedank hem en loop op een draffe verder naar beneden, langs oude vrouwen en mannen. Hun pas is langzaam. Ze trekken zich op aan de wiebelige houten reling. De hitte lijkt de oudjes bijna achteruit te duwen. Ze deppen het zweet van hun voorhoofd met bebloemde zakdoeken, net als Aleksandra op hete zomerdagen, wanneer ze in haar kleine voortuin in de zon zit. De weg achter hen is lang en zit vol kuilen. Aleksandra zegt dat de rivier vroeger om de hoek was, maar nu ik de weg voor me zie liggen en in de verte alleen het checkpoint van de Volksrepubliek, denk ik: waar begint dat oude Loegansk van haar precies?

‘Hé meisje. Je kan hier echt niet zomaar naartoe!’

De soldaat is halverwege de brug. De grote stappen die hij in zijn laarzen maakt, klappen dof op het asfalt.

‘Rennen, toch rennen!’ jakkert de man in het hawaï-shirt van boven. Hij positioneert zich midden op de trap en legt zijn trolley dwars over de treden, doet of hij iets zoekt. Hij opent de flap en begint er van alles uit te halen: tomaten, aardappelen, een meloen.

‘Dit houdt hem niet lang tegen, *dawai!*’

Ik trek de banden van mijn rugtas strakker en zet me af tegen de laatste lat. Beneden, in de stoffige berm, glijd ik onderuit. De mensen die aan komen lopen vanuit het oorlogsgebied kijken verward naar mijn onhandige bewegingen.

‘Hou die soldaat tegen!’ roep ik, ‘alsjeblijft, ik ben op weg naar het graf van mijn oom.’

Ik kijk nog even om. Net als ik bedenk dat ik zo ook nog door de volgende grenspost moet zien te komen,

hoor ik een man roepen, ergens links van me.

‘Hier, het veld in!’

Ik steek de weg over en hol de stem achterna, voorbij een rood driehoekig bordje met: *pas op, mijnen!*

‘Ah kut nee,’ vloek ik, terwijl ik boven de halmen zoek naar de stem die me daarnet riep.

‘Blijf rennen, mijn kind, bijna. Er zal je niks overkomen.’

De tarwe slaat tegen mijn gezicht en maakt afdrukken op mijn onderarmen, dunne rode striemen op mijn kuit. Ik maai als een malloot voor me uit, om in ieder geval de volgende meter van de aarde te kunnen zien. Om zo min mogelijk grond te raken, spurt ik op mijn tenen vooruit.

‘Waar moet ik heen dan?’ roep ik.

‘Hier!’

Na één stap naar rechts stoot ik mijn teen tegen een stenen blok. Ik verlies mijn evenwicht en klap voorover op een gigantische witte trap.